

Exekuční a dědické řízení v souběhu

JUDr. Jana Tvrdková,

soudní exekutorka Exekutorského úřadu Praha 4

Exekuční a dědické řízení se liší především svým účelem: v exekučním řízení jde, zjednodušeně řečeno, o uspokojení věřitele, smyslem dědického řízení je především zjištění a deklarace dědického práva.

Exekuční řízení upravuje zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád, dále jen e.ř.); nestanoví-li e.ř. jinak, použijí se pro exekuční řízení přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu (§ 52 odst. 1 e.ř.). Nestanoví-li e.ř. jinak, je exekutor oprávněn vykonat všechny úkony, které občanský soudní řád (dále jen o.s.ř.) a další právní předpisy jinak svěřují při provedení výkonu rozhodnutí soudu, soudci, vykonavateli nebo jinému zaměstnanci soudu (§ 52 odst. 2 e.ř.).

Dědické řízení je podrobně upraveno v § 175a – 175ze občanského soudního řádu (dále jen o.s.ř.). Soud pověří notáře, aby jako soudní komisař za odměnu provedl úkony v řízení o dědictví (§ 38 odst. 1 o.s.ř.). Úkony notáře, které provedl jako soudní komisař, se považují za úkony soudu (§ 38 odst. 3 o.s.ř.).

Praxe občas přináší situace, kdy některý z účastníků exekučního řízení zemře, nebo některý z účastníků dědického řízení je současně i povinným či oprávněným v exekučním řízení.

Účelem tohoto příspěvku je především zmapování judikatury vztahující se k souběhu exekučního a dědického řízení, ale i apel na soudní exekutory a soudní komisaře, aby se vzájemně bezodkladně informovali, zjistí-li ve svých řízeních souběh, neboť stav v jednom řízení může mít procesní i hmotné důsledky v řízení druhém. Závěr příspěvku má nastínit zákonný rámec vztahu (spolupráce) soudního komisaře a soudního exekutora při likvidaci předluženého majetku.

Exekuční a dědické řízení v souběhu lze z pohledu exekučního řádu nejnázorněji popsat rozbořením situací, které mohou nastat u účastníků řízení.

Dle § 36 e.ř. jsou účastníky exekučního řízení oprávněný a povinný (§ 36 odst. 1 e.ř.) a za podmínek ust. § 36 odst. 2 e.ř. i manžel povinného (jsou-li exekučním příkazem postiženy věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty patřící do SJM). Proti jinému, než kdo je v rozhodnutí označen jako povinný, nebo ve prospěch jiného, než kdo je v rozhodnutí označen jako oprávněný, lze provést exekuci, jen jestliže je prokázáno, že na něj přešla povinnost nebo přešlo či bylo převedeno právo z exekučního titulu (§ 36 odst. 3 e.ř.). Přechod povinnosti nebo přechod či převod práva lze prokázat jen listinou vydanou anebo ověřenou státním orgánem nebo notářem, pokud nevyplývá přímo z právního předpisu (§ 36 odst. 4 e.ř.). Prokáže-li se, že po zahájení exekučního řízení nastala právní skutečnost, s níž právní předpisy spojují převod nebo přechod práva oprávněného, o něž v exekučním řízení jde, do řízení namísto dosavadního oprávněného vstupuje jeho právní nástupce. Ten, kdo nastupuje do řízení na místo dosavadního oprávněného, musí přijmout stav řízení, jaký tu je v době jeho nástupu do řízení (§ 36 odst. 5 e.ř.).

Zjednodušeně lze rozdělit důsledky úmrtí účastníků exekučního řízení následovně :

- úmrtí oprávněného před zahájením exekučního řízení (§ 36 odst. 3 e.ř.),
- úmrtí oprávněného po zahájení exekučního řízení (§ 36 odst. 5 e.ř.),
- úmrtí povinného před zahájením exekučního řízení (§ 36 odst. 3 e.ř.),
- úmrtí povinného po zahájení exekučního řízení (§ 36 odst. 3 e.ř.).

Úmrtí účastníků před zahájením exekučního řízení z pohledu judikatury

Do ukončení řízení o projednání dědictví – tj. do okamžiku vydání usnesení o potvrzení nabytí dědictví, resp. o schválení dohody dědiců o vypořádání dědictví nelze kvalifikovaně (§ 36 odst. 4 e.ř.) doložit, na koho přešlo právo nebo povinnost z exekučního titulu (Nejvyšší soud, sp. zn. 20 Cdo 178/2006).

Návrhu na nařízení výkonu rozhodnutí podanému před skončením dědického řízení proti předpokládanému dědici osoby, která je ve vykonávaném rozhodnutí označena jako povinný, nelze vyhovět ani v případě, že jej oprávněný podal předčasně jen z důvodu zachování promlčení doby (Nejvyšší soud, sp. zn. 20 Cdo 1211/2005).

Nesplní-li oprávněný svou povinnost doložit způsobem uvedeným v § 36 odst. 4 e.ř. přechod práva nebo povinnosti z exekučního titulu, je soud povinen mu poskytnout potřebné poučení a vyzvat jej, aby svou procesní povinnost v tomto směru dodatečně splnil v přiměřené lhůtě, kterou mu určí (Nejvyšší soud, sp. zn. 20 Cdo 3373/2006).

Správce dědictví je osobou oprávněnou k podání návrhu na nařízení výkonu rozhodnutí pro pohledávku přisouzenou zůstaviteli (Krajský soud v Ostravě, sp. zn. 9 Co 696/2003).*

Jakkoliv z citované judikatury vyplývá, že nelze nařídit exekuci proti dědicům povinného zůstavitele dříve, než je pravomocně skončeno dědické řízení, byl v praxi zaznamenán případ, kdy na návrh oprávněného soud vydal usnesení, kterým nařídil exekuci proti „neznámým dědicům po zemřelém XY, jak budou zjištěni v rámci dědického řízení vedeného pod sp. zn. D ...“. Notář k dotazu exekutora sdělil okruh dědiců, těm pak exekutor doručoval a tyto dědice také uvedl v exekučním příkazu. Usnesení o nařízení exekuce doručoval exekutor všem z okruhu dědiců, soudu pak předložil doklady o doručení usnesení o nařízení exekuce spolu se sdělením notáře ohledně okruhu dědiců. Na základě těchto skutečností exekuční soud vyznačil doložku právní moci na usnesení o nařízení exekuce, poté byl realizován exekuční příkaz prodejem nemovitostí.

Oprávněný nemusí mít informace o tom, že povinný z exekučního titulu zemřel, návrh na exekuci tedy podá proti původnímu povinnému. V rámci přezkoumávání formálních náležitostí návrhu na nařízení exekuce dle ust. § 39 odst. 1 e.ř. soudní exekutor standardně nahlíží do Centrální evidence obyvatel. Zjistí-li přitom, že návrh byl podán proti někomu, kdo již zemřel, vyzve oprávněného k odstranění vad takového návrhu a určí mu lhůtu. Správný postup je zřejmě takový, že lhůta k odstranění vad takového návrhu by neměla být kratší než do právní moci rozhodnutí o dědictví. Zahájení exekučního řízení podáním návrhu k soudnímu exekutorovi má pro běh lhůty pro

* Přehled judikatury ve věcech dědického řízení naleznete v samostatné rubrice na straně XX časopisu (poznámka redakce)

promlčení a zánik práv stejné účinky jako podání návrhu na soudní výkon rozhodnutí (§ 35 odst. 6 e.ř.; § 112 OZ). Obdobně lze postupovat v případě, že návrh na nařízení exekuce podá osoba, která dosud nemůže prokázat pravomocným rozhodnutím o dědictví, že je osobou oprávněnou z exekučního titulu původně vydaného ve prospěch zůstavitele, ledaže se jedná o správce dědictví.

Změny v osobě povinného či oprávněného v průběhu exekučního řízení

Zemře-li povinný po nařízení exekuce, exekuční řízení se nepřerušuje. Podle ust. § 36 odst. 3 e.ř. však proti jinému, než kdo je v rozhodnutí označen jako povinný, lze provést exekuci, jen jestliže je prokázáno, že na něj přešla povinnost nebo přešlo či bylo převedeno právo z exekučního titulu. Přechod takové povinnosti lze prokázat jen listinou vydanou anebo ověřenou státním orgánem nebo notářem, pokud nevyplývá přímo z právního předpisu (§ 36 odst. 4 e.ř.). Po právní moci usnesení o dědictví tedy soudní exekutor vydá usnesení o procesním nástupnictví dle § 107 odst. 1 o.s.ř. a pokračuje v provádění exekuce proti dědicovi zůstavitele.

Fakticky však rozhodnutí o dědictví může trvat dlouhou dobu. Dědické řízení přitom může být zahájeno v době, kdy již byly vydány exekuční příkazy nebo došlo k zajištění majetku povinného dle § 66 odst. 1 e.ř. Z tohoto pohledu nabývá na významu praktická otázka, co s takovým majetkem, který byl soudním exekutorem zajištěn, ale do doby rozhodnutí o dědictví nemůže být exekučně prodán, přitom ztrácí na hodnotě, narůstají náklady spojené se zajištěním takového majetku. Význam při tom hraje skutečnost, byl-li majetek zajištěn před úmrtím povinného nebo až po smrti povinného. Jedním z praktických řešení takové situace by mohl být prodej věcí zůstavitele soudním komisařem v rámci neodkladných opatření dle 175e o.s.ř. nebo prodej věcí všemi z okruhu dědiců se souhlasem soudního komisaře a zahrnutí takto získaných hodnot do aktiv dědictví. K tomu z judikatury:

Zanechal-li zůstavitel více dědiců, jsou až do vypořádání pravomocným usnesením soudu považováni za vlastníky celého majetku patřícího do dědictví. Z právních úkonů týkajících se věcí či majetkových práv patřících do dědictví jsou oprávněni a povinni vůči jiným osobám společně a nerozdílně, přičemž jejich dědický podíl vyjadřuje míru, jakou se na těchto právech a povinnostech podílejí; v řízení pak mají postavení nerozlučných společníků (Nejvyšší soud, sp. zn. 20 Cdo 192/99).

Existují však i rozhodnutí (odvolacích soudů), která potvrzují vydání rozhodnutí o procesním nástupnictví v exekučním řízení ještě před právní mocí usnesení o dědictví. Logiku to má tam, kde již byla exekuce provedena (např. prodej nemovitosti, pravomocné usnesení o příklepu, doplacení nejvyššího podání, dosud však nebyl proveden rozvrh výtěžku - usnesení o rozvrhu není komu doručit, mohl by i existovat přeplatek, který by se za života povinného vrátil povinnému, v této procesní situaci však náleží do dědictví jako aktivum).

Pokud zemře oprávněný v průběhu exekučního řízení, může dojít k situaci, že dosud nebyl vyplacen výtěžek exekuce, který oprávněnému náleží. Takový výtěžek pak bude deponován u soudního exekutora do skončení dědického řízení, lze si představit i zajištění výtěžku soudním komisařem dle ust. §175e odst. 2 o.s.ř. v rámci neodkladných opatření.

Dědic v postavení povinného v exekučním řízení

Dle ust. § 44a odst. 1 e.ř. povinný po doručení usnesení o nařízení exekuce nesmí nakládat se svým majetkem vyjma běžné obchodní činnosti, uspokojování základních životních potřeb a udržování a správy majetku. Právní úkon, kterým povinný porušil tuto povinnost, je neplatný. Právní úkon se však považuje za platný, pokud se jeho neplatnosti nedovolá exekutor, oprávněný nebo přihlášený věřitel, aby zajistili uspokojení vymáhané pohledávky. Účinky tohoto generálního inhibitoria nastávají okamžikem doručení usnesení o nařízení exekuce povinnému, případné odvolání proti usnesení o nařízení exekuce nemá na generální inhibitorium odkladný účinek. Účinky generálního inhibitoria pomínou spolu se skončením exekuce, ať již skončí vymožením nebo zastavením. Neplatnosti právních úkonů učiněných povinným v průběhu exekučního řízení se nelze dovolat po skončení exekuce. Účinkům generálního inhibitoria může povinný čelit, nestalo-li se tak důvodným odvoláním proti usnesení o nařízení exekuce v jehož důsledku byl návrh na exekuci zamítnut, jedině návrhem na zastavení exekuce (Nejvyšší soud, sp. zn. 20 Cdo 589/2005).

Praktická otázka tedy zní: **může dědic, proti kterému je vedeno exekuční řízení, odmítnout dědictví či uzavřít dohodu o vypořádání dědictví, pokud by tím získal méně než činí jeho zákonný či závětní nárok?** Nepochybně ano, avšak s důsledky předvídanými v ust. § 44a odst. 1 e.ř. Neplatnosti takto uzavřené dohody se v průběhu exekučního řízení při splnění podmínek § 44a odst. 1 e.ř. může dovolat soudní exekutor, oprávněný nebo přihlášený věřitel. Za stejných podmínek se lze dovolat odmítnutí dědictví, pokud by jím dědic v postavení povinného v průběhu exekučního řízení zkrátil nárok svého věřitele na uspokojení jeho pohledávky.

Výslovná zákonná úprava, která by dopadala na tuto situaci, v exekučním řádu, občanském soudním řádu či v občanském zákoníku chybí. Nabízí se však komparace s insolvenčním právem, které sleduje shodný účel jako exekuční řízení, tedy uspokojení věřitelů. Podle § 246 odst. 4 (konkurs) a § 412 odst. 3 (oddlužení) insolvenčního zákona lze odmítnout dědictví pouze se souhlasem insolvenčního správce. Podobně se vyžaduje souhlas insolvenčního správce k platnosti dohody o vypořádání dědictví, pokud na základě takové dohody dědic nabude méně než činí jeho zákonný či závětní nárok.

Závěry shora naznačené lze vyvodit i z následující judikatury :

Zákaz nakládání s majetkem povinného uložený podle 44a odst. 1 se vztahuje i na majetek, který povinný nabyl po doručení usnesení o nařízení exekuce (Nejvyšší soud, sp. zn. 20 Cdo 1813/2006).

Státní notářství, nyní soud, neschválí dohodu dědiců, pokud zjistí, že dědic uzavřel dohodu, podle které z dědictví po zůstaviteli, ve které je i nemovitost, nedostane nic, s úmyslem dosáhnout toho, aby tak jeho zákonný dědický podíl nebyl postižen výkonem rozhodnutí prodejem nemovitosti k vymožení pohledávky věřitele tohoto dědice (Nejvyšší soud, sp. zn. Cz 65/80).

Došlo-li mezi dědici k uzavření dohody o vypořádání dědictví, rozhodne o ní soud, a to buď tak, že tuto dohodu v celém rozsahu schválí, jestliže neodporuje zákonu nebo dobrým mravům, nebo v opačném případě tak, že ji neschválí (Městský soud v Praze, sp. zn. 24 Co 43/94).

Otázka odpovědnosti soudního komisaře za schválení takto uzavřené dohody podle stávající právní úpravy není zcela jednoznačná. Podle ust. § 175p odst. 1 o.s.ř, upravující přenechání předluženého dědictví věřitelům, soud

takovou dohodu schválí, jestliže neodporuje zákonu nebo dobrým mravům. V § 175q odst. 1 písm. c) o.s.ř., podle kterého soud schválí dohodu o vypořádání dědictví, však požadavek, aby soud zkoumal, zda-li taková dohoda neodporuje zákonu či dobrým mravům, absentuje.

Likvidace dědictví

Nařízením likvidace dědictví podle ust. § 175t o.s.ř. se mění smysl a účel dědického řízení, při likvidaci jde o zajištění úhrady pohledávek zůstavitelových věřitelů, soudní komisař má v této fázi podobné postavení, jako soudní exekutor. Ještě více se tato fáze dědického řízení blíží insolvenčnímu řízení, neboť je zřejmé, že pohledávky věřitelů budou uspokojeny jen poměrně.

Zpeněžení majetku v rámci likvidace provede soudní komisař buď sám podle ustanovení o.s.ř. upravujících výkon rozhodnutí, nebo prostřednictvím dražebníka nebo prostřednictvím soudního exekutora nebo prodejem mimo dražbu (§ 175u odst. 1 o.s.ř.).

Pokud soudní exekutor na návrh soudního komisaře zpeněžuje likvidovaný majetek nebo jeho část, postupuje při tom podle exekučního řádu, tzn. přiměřeně dle občanského soudního řádu. Jedná se sice o zvláštní formu dobrovolné dražby, soudní exekutor však nepoužije zák. č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách. Takový postup předpokládá uzavření smlouvy mezi soudním komisařem a soudním exekutorem (§ 74 odst. 3 e.ř. – o další činnosti musí exekutor a žadatel sepsat písemnou smlouvu), ve které se dohodnou všechny podmínky, tedy nejen označení předmětu dražby a odměny soudního exekutora za provedení dražby, ale i pravidla pro nakládání s výtěžkem dražby, nejnižší podání, organizační zajištění dražby apod. Postup dle exekučního řádu má důsledky předvídané § 57 e.ř. - uvedení v předešlý stav je v exekučním řízení vyloučeno. Pokud tedy je vydražiteli udělen příklep a tento vydraženou věc zaplatí a převezme (movité věci) či usnesení o příklepu nabude právní moci a vydražitel zaplatí nejvyšší podání, nabývá vydražitel vlastnictví rozhodnutím státního orgánu (§ 132 OZ), a to i tehdy, když podmínky pro konání dražby nejsou splněny (navrhovatel dražby nebyl oprávněn disponovat s předmětem dražby).

Pravidla pro určení odměny soudního exekutora za provedení dražby dobrovolné jsou uvedena § 23 vyhl. č. 330/2001 Sb. (exekuční tarif), podle kterého se na stanovení výše a způsobu určení odměny exekutora za provedení dražby a na stanovení náhrady hotových výdajů v souvislosti s provedením dobrovolné dražby použije zvláštní právní předpis, kterým je dle odkazu pod čarou zák. č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách. Za náklady dražby se považuje odměna soudního exekutora a náhrada hotových výdajů.

Podle § 18 zák. č. 26/2000 Sb. se výše odměny dražebníka sjednává dohodou (odst. 1), dražebník může vybírat odměnu od navrhovatele nebo v případě dražeb movitých věcí od vydražitele (odst. 2), a je-li navrhovatelem insolvenční správce, výše odměny dražebníka nesmí překročit 10% z ceny dosažené vydražením, nejvýše však 1 mil. Kč zvýšených o 1% z ceny dosažené vydražením přesahující nad 10 mil. Kč. Je-li tedy dražba prováděna soudním exekutorem na návrh soudního komisaře, odměna za její provedení musí být sjednána dohodou, přičemž není zákonný limit její výše.

Po právní moci usnesení o příklepu a zaplacení nejvyššího podání soudní exekutor předá výtěžek dražby soudnímu komisaři. Soudní komisař provádí rozvrh dle ust. § 175v o.s.ř., tedy celého likvidovaného majetku, přitom soudní exekutor může dražit i jen jeho část. Náklady soudního komisaře se uspokojují jako náklady státu v první skupině (§ 175v odst. 2 písm a) o.s.ř.), do nákladů soudního komisaře jsou zahrnuty i náklady spojené s dražbou provedenou soudním exekutorem, neboť soudní exekutor v tomto případě neprovádí rozvrh dle § 337h o.s.ř. Právomocným skončením likvidace zaniknou proti dědicům neuspokojené pohledávky a jejich zajištění (§ 175v odst. 4 o.s.ř.).